

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.55>

Д'яковський Г.Л.

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
ORCID ID: 0009-0004-7629-8496

ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Постановка проблеми. Конституція України визначає фундаментальні права і свободи людини та громадянина, серед яких особливе місце посідає право на працю, яке регламентовано у ст. 43 Основного Закону. Це право гарантує можливість кожному вільно обирати професію та вид трудової діяльності, забезпечує рівні можливості у сфері праці та захист від незаконного звільнення [1]. Однак, у контексті кримінального провадження реалізація цього права може зазнавати обмежень, що допускається законодавцем за умови дотримання принципу законності та пропорційності.

Після набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України поява низки процесуальних новел є логічним наслідком такої діяльності. Зокрема, особливе значення мають заходи забезпечення кримінального провадження, перелік яких наведений у ч. 2 ст. 131 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2]. Ці заходи спрямовані на забезпечення дієвості кримінального процесу, проте їх застосування нерідко супроводжується втручанням у сферу конституційних прав, включно з правом на працю, свободою пересування, недоторканністю майна тощо.

З урахуванням тематики нашого дослідження ми пропонуємо звернути увагу на відсторонення від посадки кримінальному процесі, оскільки такий захід кримінального процесуального примусу поєднує у собі еле-

менти як забезпечення належного перебігу здійснення розслідування, так і втручання в реалізацію трудових прав особи. Вбачається, що дослідження порушеного питання є актуальним у контексті потреби уточнення теоретико-правових підходів до розуміння досліджуваної нами категорії.

Аналіз останніх досліджень. Проблема застосування заходів забезпечення кримінального провадження загалом, а також відсторонення від посади зокрема, є об'єктом наукових досліджень низки учених, серед яких Арланова Р. Д., Басиста І. В., Благута Р. І., Дьомін Ю. М., Завада С. В., Комісарчук Ю. А., Лобойко Л. М., Рожнова В. В., Сліпченко В. І., Татаров О. Ю., Шило О. Г. та інші.

Метою написання статті є теоретичне визначення сутності відсторонення від посади у системі заходів забезпечення кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Принагідно зауважити, що визначення ролі кожного заходу забезпечення кримінального провадження передбаченого ч. 2 ст. 131 КПК України є неможливим без аналізу їхньої правової природи. Останнє залежить від умов, за яких вони можуть бути застосовані. Кожен із таких заходів має власне призначення, однак усі вони спрямовані на виконання завдань здійснення кримінального провадження. Здебільшого ці завдання можуть бути реалізовані

за умови належної процесуальної поведінки учасників такого провадження.

Підставою для використання більшості примусових процесуальних заходів є вчинення злочину або неналежне виконання учасниками своїх процесуальних обов'язків. Водночас наявність такого порушення не завжди є обов'язковою: примус може застосовуватися і тоді, коли існують конкретні фактичні дані, що свідчать про потребу запобігти можливим перешкодам для результативності перебігу процесуальних дій.

У теорії кримінального процесу під заходами забезпечення кримінального провадження розуміють передбачені кримінальним процесуальним законодавством засоби державно-правового примусу, які застосовуються уповноваженими державними органами та посадовими особами у встановленому законом порядку до підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка та інших учасників кримінального провадження з метою запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, забезпечення збирання й закріплення доказів та досягнення ефективності кримінального провадження [3, с. 7].

Протягом тривалого часу науковці та представники правоохоронних органів приділяли значну увагу дослідженню системи заходів забезпечення кримінального провадження та аналізу особливостей застосування окремих їх видів. Вивчення кожного заходу як самостійної категорії дозволяє визначити його функціональне призначення, межі та сферу застосування, а також окреслити проблеми, що виникають у процесі їх реалізації. Такий підхід є особливо важливим, оскільки характеристики конкретного заходу безпосередньо впливають на ефективність функціонування всієї системи заходів кримінально-процесуального примусу.

Так, заходи забезпечення кримінального провадження поділяються на кілька груп:

1. За цілями застосування: заходи, що забезпечують участь підозрюваного або обвинуваченого у провадженні та виконання ними

процесуальних обов'язків (виклик); заходи, спрямовані на отримання доказів (виклик, тимчасовий доступ до речей і документів); заходи, які забезпечують дотримання законного порядку під час провадження (грошове стягнення, відсторонення від посади); заходи для забезпечення цивільного позову або можливості конфіскації майна (арешт майна тощо) [4, с. 747].

2. За тривалістю дії: заходи, що діють протягом певного часу (відсторонення від посади, арешт майна тощо); короточасні заходи (тимчасовий доступ до речей і документів тощо) [4, с. 747].

3. За підставами застосування: заходи, що застосовуються у зв'язку з невиконанням процесуальних обов'язків (привід, запобіжні заходи тощо); заходи, які можуть застосовуватися незалежно від наявності процесуального правопорушення (тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна) [4, с. 748].

4. За режимом обмеження прав і свобод людини: заходи, що пов'язані з ізоляцією особи (тримання під вартою, домашній арешт); заходи, які не передбачають ізоляції (грошове стягнення, відсторонення від посади, застава тощо) [4, с. 748].

За цією класифікацією відсторонення від посади є заходом забезпечення кримінального провадження, який не передбачає ізоляції особи, спрямований на підтримання законного порядку під час провадження, має певну тривалість і застосовується лише у випадках, коли підозрюваний або обвинувачений вчинив злочин.

У цьому контексті особливу увагу заслуговує саме відсторонення від посади, оскільки його значення полягає у запобіганні використанню службового становища для перешкоджання кримінальному провадженню. Зокрема, це стосується можливого впливу на свідків, знищення або приховування доказів, а також інших дій, що можуть завадити встановленню об'єктивної істини. Тому відсторонення від посади виконує важливу функцію

у створенні належних умов для проведення досудового розслідування та реалізації принципів справедливого судочинства.

За словами Цеслака М., запобіжні заходи застосовуються з метою забезпечення ефективності кримінального процесу шляхом запобігання перешкоджання обвинуваченим розгляду справи [5]. Пайпер Л. підкреслює їхню репресивну функцію, розглядаючи їх як засіб покарання правопорушника [6]. Стефанський Р. А. зазначає, що основна мета запобіжних заходів полягає в протидії поведінці обвинуваченого, яка може завадити належному веденню процесу або слугувати продовженням його злочинної діяльності [7].

Враховуючи це трьома основними частинами мети відсторонення від посади є: припинення вчиненого кримінального правопорушення; припинення протиправної поведінки підозрюваного або обвинуваченого; запобігання можливій протиправній поведінці особи, яка перебуває на посаді, зокрема знищенню чи підробці документів, незаконному впливу на свідків та іншим діям [8, с. 276]. Аналогічну позицію висловлював Вищий спеціалізований суд України у листі № 223-559/0/4-13 від 5 квітня 2013 року [9].

Разом із тим, попри важливу роль цього заходу, поняття «відсторонення від посади» наразі не отримало законодавчого визначення в кримінальному процесуальному праві. Відсутність чіткої дефініції ускладнює його однозначне тлумачення та спричиняє різні підходи у практиці правозастосування.

Зокрема, Сліпченко В. І. розглядає відсторонення від посади як захід забезпечення кримінального провадження, який на досудовому етапі дозволяє, у випадках, передбачених законом, обмежити конституційне право особи на працю. Це застосовується тоді, коли перебування підозрюваного на посаді сприяло вчиненню правопорушення або може негативно вплинути на неупередженість і повноту розслідування [10, с. 19].

За визначенням Фаринника В. І., відсторонення від посади полягає у тимчасовому

обмеженні права особи, яка перебуває у певних службових відносинах з органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами чи організаціями, на виконання своїх функціональних обов'язків з підстав і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законодавством [11, с. 162].

Дьомін Ю. М. зазначає, що відсторонення застосовується лише до підозрюваного або обвинуваченого та має на меті корекцію його поведінки і створення належних умов для здійснення судочинства. Крім того, цей захід забезпечує можливість виконання майбутнього покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [12, с. 234].

Шило О. Г. розглядає відсторонення від посади як захід забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає у тимчасовому недопущенні підозрюваного або обвинуваченого до виконання трудових (службових) обов'язків протягом певного строку. За загальним правилом таке відсторонення здійснюється за рішенням слідчого судді або суду і має на меті припинення кримінального правопорушення, припинення протиправної поведінки та запобігання можливим правопорушенням, таким як знищення чи підробка документів або незаконний вплив на учасників провадження [13, с. 277].

З огляду на викладене, доцільно визначати відсторонення від посади як захід забезпечення кримінального провадження, який застосовується з метою забезпечення його дієвості на підставі відповідного рішення. Цей захід полягає у тимчасовому недопущенні підозрюваного або обвинуваченого до виконання трудових (службових) обов'язків протягом певного строку з метою припинення та запобігання протиправній поведінці особи, яка перебуваючи на посаді може перешкоджати здійсненню кримінального провадження.

Глава 14 розділу II КПК України, присвячена відстороненню від посади, починається

з його загальних положень. Відповідно до ч. 1 ст. 154 КПК України, відсторонення може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину. Це означає, що відсторонення не застосовується до кримінальних проступків. У попередній редакції для працівників правоохоронних органів діяли спрощені умови застосування, нині ж вимоги є однаковими для всіх осіб [2].

Відповідно до ч. 2 ст. 154 КПК України, відсторонення від посади здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження на строк не більше двох місяців. Строк відсторонення від посади може бути продовжено відповідно до вимог статті 158 КПК України [2].

Правовими підставами обмеження права на працю є:

1. ухвала слідчого судді або суду (ч. 2 ст. 154 КПК) [2];
2. рішення Президента України щодо осіб, яких він призначає (ч. 3 ст. 154 КПК) [2];
3. рішення Вищої ради правосуддя щодо суддів (ст. 155-1 КПК) [2].

Фактичними підставами відсторонення (ст. 157 КПК) є необхідність «припинення кримінального правопорушення, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином» [2].

Фаринник В. І. підкреслює примусовий характер цього заходу, відзначаючи, що відсторонення від посади є тимчасовим вимушеним обмеженням доступу особи до виконання її функціональних обов'язків [14, с. 56].

Важливою характеристикою відсторонення від посади є обмеження конституційного права на працю (ст. 43 Конституції України) [1]. При цьому відсторонення не

є звільненням – трудові відносини лише призупиняються. На відміну від дисциплінарного відсторонення за Кодексом законів про працю України (далі – КЗпП України) (ст. 46), цей захід застосовується виключно в межах кримінального провадження [15].

Під час відсторонення особа не отримує заробітну плату (ст. 94 КЗпП), що може негативно позначитися і на третіх особах, наприклад у вигляді невиконання договірних зобов'язань або несплати податків [15]. Тому обмеження права на працю має бути пропорційним реальній загрозі інтересам кримінального провадження.

У разі незаконного відсторонення особа має право на відшкодування завданої шкоди відповідно до Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», зокрема: заробіток та інші грошові доходи, які він втратив внаслідок незаконних дій; майно (в тому числі гроші, грошові вклади і відсотки по них, цінні папери та відсотки по них, частка у статутному фонді господарського товариства, учасником якого був громадянин, та прибуток, який він не отримав відповідно до цієї частки, інші цінності), конфісковане або звернене в доход держави судом, вилучене органами досудового розслідування, органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також майно, на яке накладено арешт; штрафи, стягнуті на виконання вироку суду, судові витрати та інші витрати, сплачені громадянином; суми, сплачені громадянином у зв'язку з поданням йому юридичної допомоги; моральна шкода [16].

Із огляду на викладене, можемо виокремити такі визначальні ознаки відсторонення від посади: належність до системи заходів забезпечення кримінального провадження та регламентація КПК України; примусовий характер; спрямованість на обмеження права

на працю; тимчасовий характер; особлива мета, що виправдовує втручання в права особи; розширений перелік суб'єктів, уповноважених ухвалювати відповідне рішення; застосування виключно за вчинення злочину; спеціальні фактичні підстави (ст. 157 КПК України); особливий процесуальний порядок застосування, продовження та скасування.

Висновок. Відсторонення від посади у кримінальному процесі є важливим заходом забезпечення кримінального провадження, який поєднує функцію процесуального примусу та втручання у конституційне право на працю. Його застосування спрямоване на запобігання використанню службового становища для перешкоджання кримінальному провадженню, припинення протиправної поведінки підозрюваного або обвинуваченого та забезпечення належних умов для досудового розслідування і судового розгляду.

Анотація

У статті здійснено комплексне дослідження інституту відсторонення від посади як одного з заходів забезпечення кримінального провадження в Україні. Відсторонення від посади розглядається як тимчасове обмеження конституційного права особи на працю, яке може бути застосоване виключно до підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні злочину. У статті наголошується на примусовому характері відсторонення від посади, чітко визначеному строку його дії, а також на особливому порядку ухвалення відповідного рішення про його здійснення. На основі аналізу наукових праць, судової практики та чинного законодавства автор визначає функціональне призначення цього заходу, встановлює допустимі межі втручання в права і свободи особи та обґрунтовує необхідність забезпечення балансу між конституційними правами громадян і публічними інтересами ефективного здійснення кримінального провадження. Особливу увагу приділено наявним проблемам нормативно-правового регулювання та правозастосовної практики. Автор обґрунтовує необхідність чіткого законодавчого визначення інституту відсторонення від посади, що сприятиме уніфікації судової практики, зменшенню ризиків порушення прав і свобод громадян та підвищенню рівня правової визначеності. Наголошується, що застосування відсторонення від посади в кожному конкретному випадку має обов'язково відповідати принципу пропорційності, тобто втручання в права особи повинно бути мінімально необхідним для досягнення цілей кримінального провадження. Обґрунтовується, що формування однозначного доктринального розуміння правової природи та меж цього заходу сприятиме підвищенню передбачуваності правозастосовної діяльності та зміцненню гарантій захисту прав людини під час здійснення кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження, заходи забезпечення кримінального провадження, відсторонення від посади, кримінально-процесуальний примус, право на працю, конституційні права, досудове розслідування, судовий контроль.

Аналіз законодавчих норм і наукових позицій демонструє, що відсторонення від посади має чіткі правові та фактичні підстави, обмежений строк дії, а також визначених суб'єктів, уповноважених ухвалювати рішення про його застосування. Водночас застосування цього заходу вимагає дотримання принципів пропорційності, законності та захисту прав особи з метою мінімізації негативних наслідків для працівника та третіх осіб.

Отже, відсторонення від посади є ефективним механізмом запобігання ризикам, пов'язаним із перебуванням підозрюваного або обвинуваченого на посаді за умови дотримання балансу між забезпеченням інтересів кримінального провадження та охороною трудових прав особи, що підтверджує його унікальність та актуальність у сучасному кримінальному процесі.

Diakovskiy H.L. To determine the essence of removal from office in criminal proceedings**Summary**

The article provides a comprehensive study of the institution of removal from office as one of the measures to ensure criminal proceedings in Ukraine. Removal from office is considered a temporary restriction of a person's constitutional right to work, which can be applied exclusively to a suspect or accused person. The article emphasizes the coercive nature of removal from office, its clearly defined term of validity, and the special procedure for adopting the relevant decision on its implementation. Based on an analysis of scientific works, judicial practice, and current legislation, the author determines the functional purpose of this measure, establishes the permissible limits of interference with the rights and freedoms of individuals, and justifies the need to ensure a balance between the constitutional rights of citizens and the public interest in the effective conduct of criminal proceedings. Particular attention is paid to existing problems in regulatory and legal regulation and law enforcement practice. The author justifies the need for a clear legislative definition of the institution of removal from office, which will contribute to the unification of judicial practice, reduce the risks of violating the rights and freedoms of citizens, and increase the level of legal certainty. It is emphasized that the application of removal from office in each specific case must comply with the principle of proportionality, i.e., interference with a person's rights must be minimal and necessary to achieve the objectives of criminal proceedings. It is argued that the formation of an unambiguous doctrinal understanding of the legal nature and limits of this measure will contribute to increasing the predictability of law enforcement activities and strengthening guarantees for the protection of human rights during criminal proceedings.

Key words: criminal proceedings, measures to ensure criminal proceedings, removal from office, criminal procedural coercion, right to work, constitutional rights, pre-trial investigation, judicial control.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. No 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. No 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>
3. Авраменко О.В., Благута Р.І., Хитра А.Я. Заходи забезпечення кримінального провадження: навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
4. Ісланкін С. М. Відсторонення від посади в системі заходів забезпечення кримінального провадження. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 1. С. 746-748.
5. Cieślak M. Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne. Warszawa, 1984. 400 s.
6. Peiper L. Komentarz do kodeksu postępowania karnego i przepisów wprowadzających ten kodeks. Kraków, 1993. S. 263.
7. Stefański R. A. Środki zapobiegawcze w nowym kodeksie postępowania karnego. Warszawa, 1998. S. 13.
8. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с. URL : <http://kizman-tehn.com.ua/wpcontent/uploads/2017/09/Krim-protse-Tatsiy.pdf>
9. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кри-

- мінального провадження: лист від 05.04.2013 р. №223-559/0/4-13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#top>.
10. Сліпченко В.І. Заходи забезпечення кримінального провадження: процесуальний порядок, особливості та проблеми застосування під час досудового розслідування: методичні рекомендації. Дніпропетровськ: ДДУВС. 2014. 82 с.
 11. Фаринник В. І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект. *Науковий вісник Національного університету ДПС України*. 2014. № 2(65). С. 162–171.
 12. Дьомін Ю. М. Відсторонення від посади як один із заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 232–237.
 13. Шило О.Г. Заходи забезпечення кримінального провадження: поняття, класифікація, підстави і порядок застосування. В кн.: *Кримінальний процес підручник / за заг. ред. В.Я. Тація, О.В. Капліної, О.Г. Шило*. Харків: Право, 2013. С. 276–282
 14. Фаринник В. І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 565 с.
 15. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
 16. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють опера-тивно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 р. No 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text>

Дата надходження статті: 09.08.2025

Дата прийняття статті: 17.08.2025

Опубліковано: 29.09.2025